

Svjetski duh i povijest naroda

Barbarić, Damir

Source / Izvornik: **Prema povijesnom mišljenju: Uz djelo Vanje Sutlića, 2016, 205 - 218**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:029744>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Damir Barbarić

Svjetski duh i povijest naroda
Sutlićeva kritička interpretacija Hegela

Bilo je to nemalo iznenađenje i izazvalo je popriličnu zbuđenost kad je Vanja Sutlić prije gotovo pola stoljeća, u jesen 1971. godine u *Telegramu* objavio niz od tri teksta posvećena „mišljenju na narod“. Kako je to za njega i inače uobičajeno, u tekstovima je polazišna i središnja tema razmatranja, naime „narod“, najprije prikazana u novom i mnogima začudnom svjetlu. Odavno uobičajene predodžbe i odredbe produbljene su i proslijeđene do u samo središte bitnih filozofijskih pitanja, da bi se zatim tema pokazala u svojoj suvremenoj aktualnosti, štoviše filozofijskoj i životnoj presudnosti: „Nije li narod, uz ostalo, ona zadaća koju, s ovim vremenom radi drugog, moramo promišljati, na nju misliti, za *nju se spremati na jednom neprokušanom putu*, još nedostupnom za etnologijske, filologijske, političke i sl. pristupe što se čine tako odlučujućim i neodoljivim? Ako se u toj zadaći za svoj narod usidrimo, nitko i ništa nas ne može pomaknuti iz povijesti.“¹

Već je iz navedenih riječi razvidno da se o narodu tu ne govori u uhodanom i naoko samorazumljivom smislu „puka“, ili pak neke bilo kako antropologijski, geografski, rasno ili etnički shvaćene i određene skupine ljudi, pa na koncu ni u smislu novovjekovne političke nacije. Kako je izrijekom rečeno, „narod“ je tu prije svega ime za filozofijsku „zadaću“, i to ne bilo koju, nego upravo bitnu i središnju. Pritom se očito ne misli samo na teoretsko, još manje na tek znanstveno razmatranje. Naprotiv, riječ je o *našoj* zadaći, onoj koja je pred nas stavljena u upravo *ovom času* naše povijesti. Toj zadaći ne da se udovoljiti drukčije do na putu mišljenja, ali ne na njegovu uobičajenom i uhodanom putu, nego takvom koji je još „neprokušan“. Na tom putu tek tražimo, na njemu se tek vježbamo u pomnom i obzirnem traženju. Ne zahtijevamo odmah bezuvjetan i jednoznačan odgovor kao ishod znanstveno osiguranog postupka shvaćajućeg poimanja, već se spremamo na to da se obzirno približimo okružju za koje slutimo da se u njemu nalazi ono o čemu skrbimo i što prizivamo time da *na to* mislimo. Promišljajući narod kao zadaću bitno smo suvremeni, to znači ukorijenjeni u središte vlastita vremena, ali ujedno

¹ Vanja Sutlić, *Praksa rada kao znanstvena povijest. Povijesno mišljenje kao kritika krypto-filozofijskog ustrojstva Marxove misli*, 2. prošireno i popravljeno izdanje, Zagreb 1987, 217.

smjeramo na *drugo* vrijeme, tražimo i promišljamo radi njega. Naše se mišljenje time očituje kao prijelazno, što znači bitno povijesno, u tom smislu da priprema prijelaz u jednu sasvim drugu povijest, drugu zgodu bitka i njome zgođeni povijesni sklop bitka, biti čovjeka i biti ostalog bića, odnosno prirode.²

„Narod“ je dakle već ovdje, u samom ishodištu pitanja i traganja, jasno razlučen od njegovih uobičajenih određenja u smislu etničke skupine ili nacije. No, kako glasi njegova polazišna pozitivna odredba, bez koje ni samo traženje ne bi bilo moguće? Ona je u Sutličevim tekstovima iskazana različitim prisporobama, gotovo samo nagovještajima, tako da se lako može činiti posve neodređenom te utoliko praznom ili čak i proizvoljnom. O narodu se tako primjerice govori kao o „personalno-egzistencijalnoj strukturi čovjeka“, ili o „skupu su-ljudi artikuliranom činom (Rang)“, ili pak – što je vjerojatno najmjerodavnija odredba – o „samstveno-temporalno-horizontalnom (poprište vremena-prostora) zajedništvu kvalitativno različitih osobnih opstanaka“³. Narod, u pravilu shvaćan i određivan prvenstveno, ponekad se čak čini gotovo jedino iz kazivanja⁴, ovdje očito nije mišljen kao ono što bi prethodilo političkoj naciji i u njoj dostizalo svoju svrhu i puno dovršenje, već upravo obratno kao ono što bi iz nacije tek moglo postati, i to njezinim napuštanjem, odnosno korjenitom preinakom, kojom ona „postaje narod[om] u jednokratnom, neponovljivom i neprevedivom kazivanju svojega podneblja i zemlje, svojih navjestitelja i smrtnika koji vijest primaju kao svoju, da bi je, prestavši biti političkom nacijom, prenijeli [...] u međunarodnu slogu, slaganje“⁵. O tomu da je Sutliču bilo iznimno važno što oštrije lučiti narod on nacije svjedoči i zaoštreni iskaz u njegovu posljednjem javnom razgovoru: „Narod je kazivanje, narod je mjesto gdje bitak ima svoju kuću. Nacija nije u kući bitka, nego u kući prosječnog bića.“⁶

Što se krije u tim neskriveno poetizirajućim nagovještajima, čije heideggerovsko ishodište je očito čak i onima koji tek ovlašno poznaju djelo tog Sutličeva životnog sugovornika? Prije

² Usp. Damir Barbarić, „U intermezzu svjetova“, u: Žarko Paić, (ur.), *Izgledi povijesnog mišljenja*. Zbornik radova povodom osamdesete obljetnice rođenja Vanje Sutlića, Zagreb 2006, 77-84. (= D. Barbarić, *U intermezzu svjetova*, Zagreb 2010, 23-30.

³ Sutlić, *Praksa rada kao znanstvena povijest*, 218.

⁴ Usp. Damir Barbarić, „Jezik, mišljenje, narod. Nastojanja oko mišljenja u materinjem jeziku“, u: Damir Barbarić/Franjo Zenko (ur.), *Hrvatska filozofija u XX. stoljeću*, Zagreb 2007, 299-315, posebno 310 i d.

⁵ Vanja Sutlić, *Uvod u povijesno mišljenje*, prir. Damir Barbarić/Biserka Drbohlav/Dimitrije Savić, Zagreb 1994, 171.

⁶ Vanja Sutlić, razgovor s Željkom Luburevićem, *Danas*, br. 384, 27. travnja 1989. Navod prema: Vanja Sutlić, „Samotnik i misao spasa (1989.)“, u: Boris Jurinić (prir.), *Sve je samo putovanje. Razgovori s Vanjom Sutličem*, Zagreb 1999, 117-127, ovdje 124 i d.

nego ih rezignirano ostavimo po strani kao plod nemoćne abdikacije od strogog mišljenja i povratka neobveznoj pseudo-mitologiji, vrijedilo bi ozbiljno uzeti Sutlićevu opetovanu tvrdnju da je njegovo shvaćanje naroda čvrsto oslonjeno na Hegelovu sustavnu razradu i odredbu tog pojma, kako je nalazimo prvenstveno u njegovim djelima *Enciklopedija filozofijskih znanosti*, *Predavanja o filozofiji povijesti* i *Osnovne crte filozofije prava*. U očitu odmaku od Heideggera – o manjkavosti čijih razmatranja politike i općenito takozvanog socijalnog bitka, uza sav respekt i smisao za često jedva uočljive dalekosežne naznake sadržane u naoko samo fundamentalno-spekulativnim razmatranjima, nije nikada bio u dvojbi⁷ – Sutlić je, ne samo pri ovoj temi, svojeg najprisnijeg i ujedno najizazovnijeg sugovornika nalazio u Hegelu. O tomu svjedoči kako mnoštvo uvijek iznova poduzimanih predavanja o njegovoj filozofiji tako i jednoznačan stav izrečen pri koncu života: „Nema do danas knjige koja bi prevladala Hegela! [...] Bez pravog razumijevanja cjeline Hegelova mišljenja nema jasnog pravca kuda idemo (bez obzira na moguća osiguranja s različitih drugih strana). Tu se ne radi samo o razumijevanju, o interpretaciji teksta – radi se o zbilji života u kojoj se nalazimo. Ako hoćemo danas živjeti u pravom, povijesnom smislu, a ne tek biologijski trajati, moramo se na ovaj ili onaj način, ovim ili onim putem, direktno ili indirektno, razračunati s onim što je rečeno u okviru Hegelove filozofije, i to posebno njegove filozofije povijesti.“⁸

Što Sutliću lebdi pred duhovnim okom kad govori o „narodu“ kao središnjoj, neodloživoj zadaći u ovom času naše povijesti dade se najbolje očitati iz odredbe naroda u Hegelovoj filozofiji objektivnog duha. Kako sam naglašava, Hegelova filozofija duha je „ono najviše što je filozofijsko (metafizičko) mišljenje postiglo i dostiglo u poimanju totalnosti svega što jest, kao što je dijalektika ‚narodnog duha‘ (i ‚narodnih duhova‘) i ‚svjetskog duha‘ ono najviše što je filozofija kao takva uopće u stanju misliti o narodu“⁹.

Imamo li to na umu, ne možemo zaobići napor da u svrhu određenja sustavnog mjesta naroda u Hegela prethodno saberemo osnovne crte cjeline njegova sustava. Tek time dostižemo

⁷ U posljednjoj za života objavljenoj knjizi Heideggeru prigovara da je u svojem glavnom djelu *Bitak i vrijeme* orijentiran na ontičko-ontologijski model individuuma u njegovoj samosvojnosti, čemu kao vlastitu nit vodilju suprotstavlja „narod“. Usp. Vanja Sutlić, *Kako čitati Heideggera?*, Zagreb s. a. [1989], 225: „Ako je samo čovjek ono biće koje se odnosi u svom bitku spram svoga bitka i time sadrži mogućnost odnošenja, tj. razumijevanja bitka uopće, nije li pogodnije ontičko-ontologijsko fundiranje polisa, zajednice, zajedništva, naroda (ne u smislu puka, nego u smislu nacije, njoj pripadajućeg govorenja i mišljenja), od ontičkog modela pojedinca, ili od društva koje je nadređeno pojedincima ili ih kao pojedince nivelira.“ U osnovi isti stav nalazi se već u prvoj objavljenoj knjizi. Usp. Vanja Sutlić, *Bit i suvremenost*, Sarajevo 1967, 162 i d.

⁸ Sutlić, *Uvod u povijesno mišljenje*, 122.

⁹ Sutlić, *Praksa rada kao znanstvena povijest*, 210.

razinu koju Sutlić u svojim izlaganjima pretpostavlja i koju od čitatelja tako reći ultimativno traži i očekuje: „Ta blizina i razlika spram Hegela odlučujuća je u fiksiranju suvremenog mišljenja. Ako je u Hegela postignut vrhunac metafizike od Aristotela nadalje, onda bi ono bitno što se poslije toga događa u filozofiji – *protiv* filozofije, a u ime nekog izvornijeg mišljenja – kod Heideggera, kao i kod Marxa i Nietzschea, dobilo svoju pravu dimenziju upravo kroz razračunavanje s Hegelom.“¹⁰

Narod nas u Hegela susreće kao „duh naroda“ (Volksgeist), koji je jedan od momenata cjelovitog „duha svijeta“ (Weltgeist). Ovaj je pak konkretno očitovanje, povijesna i osjetilna pojava „apsolutnog duha“. Sve to zajedno odredbe su „objektivnog duha“, koji se zbiva kao središnji logičko-metafizički i ujedno povijesni proces višestrukog *ukidanja* (Aufhebung), kao nijekanja i istodobnog očuvanja te uzdizanja na višu ontologijsku razinu. U tom ukidanju neposredna supstancijalnost apstraktnog prava najprije se ukida u subjektivnoj refleksivnosti moralnosti da bi zatim i sama bila ukinuta u – subjektivnom refleksijom posredovanoj – ponovno uspostavljenoj supstancijalnoj neposrednosti ćudoređa. Taj proces dvostrukog ukidanja ponavlja na razini i u okviru filozofije duha načelno isti, premda izvorniji i ontologijski dublji proces ukidanja kojim neposredno supstancijalni ali ujedno apstraktni bitak biva ukinut u subjektiviranoj, to znači u sebe reflektiranoj biti, da bi onda i ona sama bila opet ukinuta u konkretnosti, to znači posredovanoj neposrednosti pojma.

Dakle, narod u Hegela svoje sustavno mjesto ima u cjelini procesa dijalektičkog ukidanja u okružju objektivnog duha, gdje pojedinačni „duhovi naroda“ u drami svjetske povijesti, koju Hegel označava kao „svjetsko sudište“ (Weltgericht), smjenjuju jedan drugog i dijalektički se ukidaju, tako da iz tog njihova napredujućeg međusobnog ukidanja kao pravi cilj i u cijelom tijeku povijesti skrivena svrha sveukupnog procesa konačno proizade „duh svijeta“, u kojem se pod vidom vječnosti očituje, ogleda i prikazuje sam apsolutni duh. Utoliko se može reći da je narod, shvaćen kao „duh naroda“, na neki način mjesto posredovanja subjektivnog i apsolutnog duha. U njemu se, kao takvom, bitna odnosno unutrašnja vremenitost povijesti – ne tek vulgarna, shvaćena kao ravnodušno nizanje svagda jednakih „sada“ – susreće s vječnošću apsolutnog duha ujedno se od nje odvajajući.¹¹

¹⁰ Sutlić, *Kako čitati Heideggera?*, 220.

¹¹ Usp. Sutlić, *Uvod u povijesno mišljenje*, 40; 115 bilj. 6)

U potankosti time ocrtanog procesa ovdje se ne može ulaziti. Bitno je naglasiti da je tako shvaćeni narod na neki način središte cjelokupnog Hegelova sustava filozofije, u kojem se susreću, sukobljuju i uzajamno prožimaju logička ideja, priroda i duh, ili – u užem, ontologijski drugotnom vidokrugu – subjektivni, objektivni i apsolutni duh, zajedno s tomu inherentnim dvojstvom vremenitosti i vječnosti. To biva očitim u „potpunom određenju naroda“, koje Sutlić izriče na podlozi i pozadini Hegelova sustava, naglašavajući pritom da takvo određenje ni nabranjem oznaka, a kamoli pojmom nije nikad bilo postavljeno igdje drugdje u filozofiji i znanosti¹². To potpuno određenje glasi: „Narod je [...] konkretna povijesna konfiguracija i konstelacija prirodno-psihičkih, subjektivno svjesnih i umnih, objektivno društveno-političkih i apsolutno osjetilno-predodžbeno-pojmovnih momenata duha. Drugim riječima: narod je konkretno logičko, prirodno (prostorno-vremensko) i duhovno očitovanje apsoluta.“¹³

Narod odnosno duh naroda, pojmljen kao očitovanje apsoluta i određen s obzirom na povijesnost i njoj pripadnu vanjsku i unutarnju vremenitost, kao i na time omogućeno prožimanje vječnosti s vremenitošću, te konkretno shvaćen kao „duh naroda“, pravo je i jedino mjerodavno ishodište Sutlićeve misaone potrage za rješanjem naznačene presudne zadaće naše suvremenosti: „Narodni duh‘ – što je za Hegela daleko više nego samo ‚nacija‘ koju po uzoru na stare dovodi u vezu s prirodom i njenom elementarnošću, a pogotovo više od puka kao staleškog momenta ili plebsa kao sirotinje – jest mnogo dublje određenje naroda nego što ga ikad pogoditi može moderni pojam nacije kao naroda koji suvremeno konstituira državu i u njoj živi. ‚Narodni duh‘ je *zbiljski* povijesni narod koji suuspostavlja ‚svjetski duh‘ i od njega dobiva zbilju, kao što je ovaj dobiva od apsolutnog duha samog.“¹⁴

Dakle, pri pokušaju razumijevanja Sutlićeve najviše intencije ne smije se previdjeti da je Hegelov sustav i njegovo određenje „duha naroda“ ona razina na koju je cijelo razmatranje postavljeno i na kojoj se ono odvija od samog početka. Jednako se tako ne smije previdjeti da mu nakana nije naprosto izložiti i prikazati mjesto duha naroda u cjelini Hegelova sustava. Upravo suprotno, to mjesto razlaže se tako pomno i temeljito upravo radi toga da bi se u kritičkom odmicanju od njega, štoviše u oštrom suprotstavljanju, osiguralo polazište za razvijanje vlastitog pitanja i misaonog traganja. Pri punoj svijesti toga da je „[z]a onoga tko hoće ostati u okviru filozofije [...] Hegel [...] nepobjediv“, tako da bi se čak moglo reći „da je on sâm anticipirao sve

¹² Sutlić, *Praksa rada kao znanstvena povijest*, 211.

¹³ Isto, 211.

¹⁴ Isto, 212.

svoje protivnike u 19. i 20. stoljeću, ukoliko su se kretali u filozofiji“ i da su svi oni „u toj silaznoj fazi novovjekovnog filozofiranja pali ispod njegova vrhunca“¹⁵, Sutliću filozofijski odaziv na „onaj bitnopovijesni prolom iz dubine kojeg provaljuje nezaustavljiva punina, nikad još naređenih, određenih zgoda bitka, vremena i čovjeka“¹⁶ neumitno nalaže kritičko suočenje s Hegelom: „[S]amo radikalna kritika Hegelove filozofije povijesti kao središta njegova sustava može biti odskočna daska za ono što nazivamo povijesnim mišljenjem.“¹⁷ Pri tom pothvatu povijesno mišljenje mora stalno pretpostavljati povijest Hegelove metafizičko-logičke razrade problema i nikako ne smije pasti ispod njezine razine i dometa. Respektirajući najvišu dostignutu razinu metafizike, ono se ipak „ne oslanja na uhodanu putanju metafizike, nego, u analogiji s njezinim tokom, osmišlja početak sasvim drugog mišljenja“¹⁸.

Bitno drukčije mišljenje, oko kojega Sutlić nastoji s toliko žara i neugasive strasti, poticaj i snagu postupnog razvijanja stječe ponajprije uvidom u duboku ambivalentnost, dvosmislenost mjesta „duha naroda“ u Hegelovoj filozofiji povijesti. Naime u cjelini te povijesti pojedinačnom narodnom duhu udijeljena je najviša i ujedno najništavnija uloga. U hodu povijesti svaki od pojedinačnih naroda – baš kao i istaknuti pojedinci koji ga čine i kao i države što ih ti narodi zasnivaju – samo jednom, onda kad kucne čas njegova povijesnog uzdignuća, postaje *povijesnim* narodom, što znači odlučujućim i vladajućim stupnjem u razvoju svjetskog duha. Samo tad on preuzima na sebe njegovu apsolutnu moć i stječe apsolutno pravo u odnosu spram drugih narodnih duhova, dostižući time svoje ispunjenje, sreću i slavu. U tom razdoblju povijesti nijedan drugi narod ni duh naroda, „bez obzira na svoj ekstenzitet, na svoju kvantitativnu stranu i na neku svoju posebnost (koja bi za Hegela mogla biti samo bizarnost) ne ozbiljuje stupanj u razvoju svjetskog duha, nije povijestan“¹⁹.

No to apsolutno pravo pojedinačnog naroda u svojoj je biti svagda povijesno, a to znači i prolazno: „Ono je prolazno kao što su bila prolazna i ‚apsolutna prava‘ prethodnih država, naroda i pojedinaca ukoliko su sa svim svojim aspektima [...] sudjelovali u razvoju svjetskog duha. Drugim riječima, neki narod [...] jest samo po svojoj *stupnjevanosti unutar razvoja samosvijesti slobode svjetskog duha kao supstancije-subjekta zbivanja onto-logike objektivnog duha.*“²⁰

¹⁵ Sutlić, *Uvod u povijesno mišljenje*, 114.

¹⁶ Sutlić, *Praksa rada kao znanstvena povijest*, 217.

¹⁷ Sutlić, *Uvod u povijesno mišljenje*, 122.

¹⁸ Sutlić, *Praksa rada kao znanstvena povijest*, 12.

¹⁹ Sutlić, *Uvod u povijesno mišljenje*, 47 i d.

²⁰ Isto, 47 i d.

Iz ovoga je jasno zašto Hegel svjetsku povijest naziva neskriveno dramatičnim imenom „svjetskog suda“ odnosno „sudišta“. Naime, upravo time što je nekom narodu udijelila mjesto, ulogu i značaj povijesnog naroda, ona mu ujedno uskraćuje to „da sudjeluje – osim kao stupanj – u kompletnoj dijalektici cjeline svjetskog duha, jer ga nasljeđuje drugi narodni duh ili drugo svjetsko carstvo. [...] A kako svako shvaćanje znači determinaciju, a determinacija negaciju, tako je u povijesnom slijedu *iznimno, istaknuto, jednokratno* mjesto ujedno i mjesto silaska s pozornice svjetskog duha.“²¹ Tako se veličina i snaga pojedinačnog povijesnog naroda, promotrena iz blizine, pokazuje krajnje dvojbenom i dvoznačnom. Jer do najvišega povijesnog položaja, do „apsolutnog prava“ on dospijeva samo time da se prethodno bezuvjetno i neupitno stavio u službu svjetskog duha i bez krznanja i oklijevanja se zaputio putanjom povijesti koju ovaj određuje i vodi. U ushićenju time zadobivenom povijesnom moći taj narod i ne sluti da uistinu služi drugom i da je zapravo „lukavstvom uma“ naveden na to da ostvarujući vlastite svrhe i ciljeve zapravo provodi i ostvaruje njemu skriveni viši plan svjetskog duha. U trijumfu stečene povijesne moći on i ne sluti da ga upravo tu, na vrhuncu moći i snage, čeka neminovan prevrat, u kojemu će biti prevladan i neumoljivo potisnut u prošlost i zaborav, da bi ustupio mjesto drugom nailazećem duhu naroda. U tomu je duboka, moglo bi se reći iskonska tragičnost Hegelova shvaćanja povijesti, koju bi se možda s jednakim pravom moglo nazvati i komičnošću. Kao i rani Grci, ali i svi ozbiljni i iluzija lišeni mislioci povijesti nakon njih, u njoj je vidio prije svega uzvišenu dramu, tragediju i komediju ujedno.

Ipak, pravi razlog mogućeg oklijevanja nekog naroda, ili pak iznimnog pojedinca, da se punom strašću, bez kolebanja i zadržke upusti u ulogu koju mu svjetska povijest namjenjuje ne leži u toj tragičnosti. Jer istinski tragičnoj misli i jednakom takvom življenju nužno pripada to da istinski veličajan usud hoće i onda, štoviše upravo onda, kad on sa sobom neizbježno nosi jednako veliku pogibelj i skončanje. Sutlić, doduše, izrijeком ustrajava na tomu da se narod kakav njegovo povijesno mišljenje pokušava misliti i misleći prizvati ne treba bezuvjetno priključiti svagda zavodljivoj, ali i dvosmislenoj igru svjetske povijesti, da se bez promišljene i pažljivo odvagane odluke ne treba odazvati primamljivu nagovoru da prihvati ulogu i mjesto povijesnoga naroda: „Za mišljenje *na* narod, narod se nikad ne uzdiže tako visoko da već prema svom razvojnom stupnju, bude onaj koji vlada svijetom‘ [...], niti ga ono opet ukida u njegovoj

²¹ Isto, 103.

„slučajnosti“ i „ništavnosti“, čak „ništičnosti“ [...], nego ga²² ostavlja da bude što jest izvan kruga moći supstancije-subjekta.²³ Međutim, znajući barem donekle Sutlićev etos i osnovni ugođaj njegova mišljenja, možemo biti sigurni da ga na to nije navela naznačena duboka tragičnost povijesti i povijesnog usuda koji pogađa svaki povijesni individuum ili narod. Jer nema dvojbe da je njemu samom bilo najbliže upravo takvo tragično iskustvo i shvaćanje povijesti. O tomu sasvim jasno svjedoči uz ostalo sljedeći kasni zapis rukopisne ostavštine: „A kako je povijest sama u sebi konačna, primarna zabluda i smrtno lutanje, koje ne gubi svoju veličinu ni onda kad u sebi iščezava, ona je dobar, lijep i svet udes, koji se može dogoditi samo smrtnome.“²⁴ Razlog njegove naglašene suzdržanosti morao je dakle biti drugi i mnogo dublji.

Za njim nije potrebno daleko tragati. Sadržan je u tomu da prema Sutlićevu uvidu Hegelov svjetski duh – baš kao i apsolutni duh i apsolutna ideja, kojih je on povijesno očitovanje i prikaz – po svojoj biti i svojem najvišem određenju nije najviši i najčistiji život, kako to misli i tvrdi Hegel, već je naprotiv nijekanje pravog i istinskog života, nijekanje i prikrivanje onog već spominjanog „bitnopovijesnog proloma, iz čije dubine provaljuje nezaustavljiva punina nikad još naređenih, određenih zгода bitka, vremena i čovjeka“²⁵, dakle onog izvora iz kojeg sveukupno Sutlićevo povijesno mišljenje crpi svoje najdublje nadahnuće. Što to znači?

Hegelov stav da narodni duh nije „etnička skupina, nego *reflektirana posrednost*“ i da se duhom naroda doista sposobnim da na sebe preuzme ulogu povijesnog naroda može smatrati samo onaj „koji ima svoju *posredovanu* egzistenciju kroz znanje i djelatnost, i već *suponira* običaj i samosvijest pojedinca“²⁶ svjedoči o pravom značaju samog< apsolutnog duha i o bitnom obilježju povijesti u kojoj on ostvaruje svoj konačni i najsavršeniji lik. Očito je i jedno i drugo za Hegela bitno određeno sviješću, samosviješću, dakle znanjem, a prije svega znanjem sama sebe. Najviše kategorije Hegelove filozofije, apsolutna ideja i apsolutni duh i sam duh kao takav, bitno su određene posvemašnjom prozirnošću svijesti i znanja, u kojoj Hegel prepoznaje najvišu slobodu, kao potpunu, ničim ugroženu moć i vlast nad samim sobom, a time i nad svim što jest.

„Duh“ kako ga vidi Hegel upravo je ta djelatnost, taj napor i rad stalnog vremenitog, povijesnog vraćanja samome sebi, koje je, kao to kretanje povratka, ujedno stalno, vječno stajanje

²² U tekstu pogrešno: da. Op. D. B.

²³ Sutlić, *Praksa rada kao znanstvena povijest*, 213.

²⁴ Vanja Sutlić, „[O povijesnom mišljenju]“, prir. Damir Barbarić, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 40/1(79) (2014) 335-342, ovdje 338.

²⁵ Sutlić, *Praksa rada kao znanstvena povijest*, 217.

²⁶ Sutlić, *Uvod u povijesno mišljenje*, 35.

u samom sebi. Zato je Hegel prema Sutlićevu uvidu „*filozof*, tj. *metafizik* rada kao *apsolutnog pojma*“, u čijem je sistemu „kao prebivalištu²⁷ *znanstvenosti* znanosti, apsolutnog pojma, *anticipiran* [...] *kraj filozofije-metafizike*“²⁸. Zato u Hegelovu sustavu povijesnim narodom može postati i biti samo onaj narod koji je svoju neposrednu, prirodnu, pojavnu i osjetilnu egzistenciju u bitnom već napustio, koji se od nje, reflektirajući je, oslobodio i tako reći očistio, posredovao je znanjem i samosviješću. Time se i apsolutni i svjetski i narodni duh, kao i sama povijest, to svjetsko sudište narodnih duhova, otkrivaju kao iz temelja i u potpunosti određeni radom pojma, znanjem i znanošću. Znanost, metafizički shvaćena kao apsolutna, to znači kao način na koji jest sam bitak bića, otkriva se kao središte Hegelova sustava u cjelini: „Od Hegela nadalje sudbina svih nas *jednoznačno je određena znanošću*. Mi možemo iz ovih ili onih, viših ili nižih motiva shvatiti znanost *antropologijski-instrumentalno*, ali iza takve uporabe znanosti stoji znanost sama kao *subjekt*, i ta i takva znanost zapravo uzima čovjeka u ‚najam‘ da za nju radi.“²⁹

Vjerno svojem izvornom i najdubljem iskustvu da je „[ž]ivot [...] *stariji* od svojih epoha“³⁰, te da su dakle i znanost i rad po živoj povijesti, a ne ona po njima, Sutlićevo povijesno mišljenje upravo u toj točki, dakle u samom središtu sustava, a ne na njegovu obodu³¹, traži i nalazi uporište za otklon i odskok od Hegelova naučavanja o narodu, a time i od njegova sustava u cjelini:

„Narod u suvremenom svijetu je posebno otjelovljenje i odjelovljenje, konačno i prolazno, ali koje svagda iskrsava i uskrsava, totalnog kruga, znanosti = produkcije, svjetskog rada u čijoj službi stoji, tj. jest. Svim romantičnim predodžbama usprkos, narod kao *subjekt* jest put (*methodos*) samoizgradnje svijeta rada. Ali, narod kao subjekt, kao i narod kao objekt – što je bitno isto – *nije* posljednja riječ mišljenja. Mišljenje *na* narod misli narod iz njegova predmetafizičkog podrijetla, radi njegove prvobitne mogućnosti u svijetu rada.“³²

Ovdje ne možemo izlagati Sutlićevu godinama produbljivanu i nadograđivanu interpretaciju Marxa, koja je konačno pokazala da se Hegelov pojam apsolutnog duha kao znanosti, čuvajući svoju metafizičku bit, u Marxa postupno transformirao u sveobuhvatni pojam totalnog, samouzročnog i samosvršnog rada kao supstancije-subjekta svega što jest i biva.

²⁷ U tekstu pogrešno: prebivalištvu. Op. D. B.

²⁸ Sutlić, *Praksa rada kao znanstvena povijest*, 279.

²⁹ Sutlić, *Uvod u povijesno mišljenje*, 105.

³⁰ Sutlić, *Praksa rada kao znanstvena povijest*, 202.

³¹ Isto, 204.

³² Isto, 213

„Znanstvena povijest“ prekrila je time cjelinu svega, bezuvjetno prinuđujući svako biće u „sivi, uniformni svijet čiju bit sačinjava praksa rada“³³. I čovjek i priroda i narod, kao i uopće sve što jest, samo su prolazni momenti, tako reći privremene postaje beskonačnog bivanja apsolutno postavljenog rada: „Sve što zbiljski jest radom se uspostavlja i radi njega ukida, prevladano i sačuvano u njemu. Sve je samo konačni dio njegove cjeline koja se neprestano – u beskonačnosti istog, ne: jednakog, nego pri-ličnog i sličnog – obnavlja i ponavlja u ukidanju i čuvanju svojih konačnih momenata. [...] Samorad, samočin nema kraja: sve spada u neutralni, ravnodušni inventar svijeta rada, iz kojeg se ništa ne gubi, ili u kojem ništa ni pred čim nema prednost.“³⁴

Iz svega rečenog postaje očitim o čemu se zapravo radi u Sutlićevu pokušaju da narod misli i domisli kao današnju presudnu zadaću svih nas. Riječ je tu na koncu ipak samo o jednom, premda svakako bitnom koraku na jedinstvenom putu povijesnog mišljenja, usmjerenom jednoj jedinoj svrsi, naime toj da se priredi novi, drukčiji karakter samog povijesnog sklopa³⁵, i da se unutar toga zacrta mogućnost jednog iz temelja drukčijeg, smirenijeg i smjernijeg, skladnog obitavanja ljudi u pomirenoj, pribranoj zajednici ljudi i svih bića, takvoj „koja je usud koji ne odumire nego se povijesno mijenja i produbljuje“³⁶. Sutlić je očito iskusio da mišljenje na tom putu, tiho i gotovo neprimjetno, može i samo postati ugođeno budućim skladom naslućene i tražene zajednice te da bi se već tim prvim korakom moglo barem djelomice „*konačno pribrano smiri[ti] u bitnom, jedino nužnom pitanju, koje udara putem jednostavne smislene punine življenja*“³⁷.

U kojoj je mjeri Sutliću uspjelo pod imenom „naroda“ onim mislećim nastojanjima koja bi za njim mogla slijediti ostaviti barem donekle razrađen oris smislene zajednice rangom i kakvoćom različitih, ali na zajedništvo slobodno upućenih ljudi, nastanjenih ne prvenstveno u svijetu nego dublje i izvornije u samoj svjetovnosti svijeta, to znači u izvorištu samog povijesnog sklopa, u kojem se svaki put epohalno „odlučuje i o tome koja će verzija bitka biti dominantna, što će uopće biti čovjek i koja i kakva bića će u povijesti nastupiti“³⁸, to neka ovdje ostane pitanjem.

³³ Isto, 18.

³⁴ Isto, 216.

³⁵ Isto, 19.

³⁶ Isto, 218.

³⁷ Isto, 89.

³⁸ Isto, 13.

Umjesto toga zaključno ćemo se zadovoljiti upućivanjem na to u kojoj su nas mjeri njegova tadašnja – ako kod doista *suvremenog* mišljenja uopće ima smisla govoriti o „tadašnjem“ i „sadašnjem“ – razmišljanja stavila pred izbor koji se čak i sa stajališta daleko manjeg spekulativnog dosega upravo nama i upravo sada pokazuje presudnim, na što je prije deset godina u prigodi sličnoj ovoj već bilo upozoreno.³⁹ Pred narodom u epohi znanosti i rada je izbor „hoće li biti *potpunom nacijom u cjelini* metafizičkih atributa te podložan dijalektici ukidanja, i uzdizanja na viši stupanj čuvanja, hoće li svoju ‚prirodnost‘ i od nje dobivenu ‚posebnost‘ [...] staviti u službu svjetskog duha i rada, svjetske znanosti qua produkcije – ili će svoju zakašnjelost u svjetskoj povijesti obratiti u priliku za prigod drukčijeg iskona koji je njegova domovina“⁴⁰.

Mišljenje, kad je doista povijesno, ne misli u teoretskim kategorijama i pojmovima. Njegov izričaj svagda je apelativan, oslovljavajući i nagovarajući, neposredno upućen živom i konkretnom biću, katan svagda u određenoj prigodi i tako da je ujedno poticaj na djelo i čin, a i sam je zapravo u sebi već povijesno djelo i čin. Da ne bi bilo zabune o tomu odnosi li se ovdje postavljeno pitanje i u njemu oštro ocrtan izbor upravo na narod kojemu je ono u presudnom času njegove povijesti postavljeno, Sutlić nastavlja pitati: „Mora li hrvatski narod, kao ‚nepovijestan‘ u smislu ‚filozofijske povijesti‘, ne u smislu ‚historijske povijesti‘ (Hegel), sasvim poći putem i primjerom drugih naroda, kad su postajali i postali ‚narodni duhovi‘, tj. svestrane nacije. I s njima nestati, propasti na korist i uspjeh ‚svjetskog duha‘, svjetske znanosti, svjetskog rada, žrtvujući se pod vidom svojeg ozbiljenja za ono što je tu i bez njega[*] ili može – *znanošću još posve nedefiniran* – nacijama epohe otvoriti, pokazati, kazati, *domovinu* do koje im je pod raznim epohalnim likovima, svima kao suvremenicima biti ovog svijeta, naposljetku stalo? [...] Mora li on, dakle, silom ili milom, dobrovoljno ili protiv svoje volje, pod bilo kojim likom ući u dijalektiku konačnih narodnih duhova, staviti se pred ‚svjetsko sudište‘ od kojeg ga je njemu maćehinska svjetska povijest do sada bar dijelom sačuvala – ili će možda uzmoći nekako ostati na svom svjetsko-obratnom putu u domovinu, koja⁴¹ je više od pukog zavičaja i od još tako moćne otadžbine.“⁴²

S odgovorom ne moramo žuriti; u prvi mah će biti dovoljno ako smo čuli pitanje.

³⁹ Usp. Žarko Paić, „Narod i kraj povijesti“, u: Paić, (ur.), *Izgledi povijesnog mišljenja*. Zbornik radova povodom osamdesete obljetnice rođenja Vanje Sutlića, Zagreb 2006, 181-192.

⁴⁰ Sutlić, *Praksa rada kao znanstvena povijest*, 213.

* Dodao D. B.

⁴¹ U tekstu pogrešno: koje. Op. D. B.

⁴² Sutlić, *Praksa rada kao znanstvena povijest*, 213 i d.